A kucsmás sárga billegető (*Motacilla flava feldegg* Mich.) tojó felismeréséről terepen

Endes Mihály
endesm@freemail.hu

Abstract

Considering novel taxonomic works, the author demonstrates that the field identification and consequently standardised stable marks of females of Black-headed Yellow Wagtails (including hybrid birds) are still lacking, with only confusing descriptions available. The author aims to provide a validated description based on his own field work and photographs of his travels in SW-Greece, where the study species is a common breeder outside of the hybridisation zone.

A szóban forgó fajra vonatkozóan általánosságban érvényes az a megállapítás, hogy alfajaik tojói között csekély, s emiatt egymástól való megkülönböztetésükre kevéssé használható a színezetbeli eltérés, beleértve mintázatot és árnyalatot is. Bonyolítja a helyzetet a címadó alak máig folyamatban lévő terjeszkedése és a velejáró hibridizációja az eredetileg ott élő „őshonossal" (ENDES 1976, 1997). Az elterjedéssel foglalkozó munkák, legyenek azok adott országra, még inkább kontinensre, zoogeográfiai nagyrégiókra vonatkozóan, elsősorban a taxonok (species, subspecies) színbeli (egy-két metrikus morfológiai) bélyegeire alapozva, továbbá esetleg az élőhely jellegét érintve húzzák meg a határokat. Ez jellemzi VAURIE (1959) idevágó művét. Ebben, ahogyan erről fentebb szó esett, a sárga billegető helyzetében is a hímek leírása képezi az ezzel együtt is ingatag alapot. Ugyanez vonatkozik a rendkívül széles körben használt zseb-határozókönyvek csaknem mindegyikére, melyek pedig éppen az itt és most helyzet megoldására készülnek. Előző írásomban (ENDES 2013) ugyanezt a témát feszegetve megpróbáltam hazai anyag révén, hozzá naprakész külföldi források segítségével megközelíteni, de az azonnal jelentkező ellentmondások még inkább a – nem csak hazai – információk (precíz és valid leírások, továbbá ábrák és fotók – lásd az idézett cikket!) hiánya erre nem adtak kellő lehetőséget. Ugyanakkor viszont megmutatták a megoldáshoz vezető utat: saját hazájában felkeresni a kucsmás sárga billegetőt.

Ez okból 2014. május 21-ét követő napokban Koczka András és Löki Viktor társaságában (múlhatatlanul fontos segítségüket ezúttal mégegyszer hálásan megköszönve) tanulmányozhattam, fotózhattam madarunkat, Szerbiában, Macedóniában, Görögországban, Bulgáriában és Romániában. Összetartó párokat, fészkelőket, ép tollazatban, eredeti élőhelyeiken. Leggyakoribbnak a görögországi Thesszaloniki-öböl mellett bizonyult részben száraz-nedves, részben sósvízzel borított Salicorniás mocsárréten, *Tadorna tadorna*, *Haematopus ostralegus*, *Himantopus himantopus*, *Burhinus oedicnemus*, *Glareola pratincola*, *Charadrius alexandrinus*, *Tringa totanus*, *Merops apiaster* (dűne-dombok), *Melanocorypha calandra* és *Galerida cristata* társaságában. Madarunk számára e régió egyébként nem jelent hibridizációs zónát, itt gyakori faj (2-3 hektáronként 1 pár).

A tapasztalatokat összegezve a következő megállapításokat tehettem jelen dolgozatom címének vonatkozásában. Mindenekelőtt azt a tényt kell tudomásul venni, hogy a sárga billegető faj mindkét nemének esetében az alfaji hovatartozás megállapítása kizárólag a fej színezete és mintázata alapján sikerülhet. Kell a tanulság, lássuk a részleteket, következzenek a válogatott idézetek.

Lintia 1946-ban: „a tojó feje sötétebb a törzsalakénál". Kérdéses a pofa színe, a fejtető színe, torok színe, a szemsáv megléte és színe.

Leisler 1968-ban (cit. Bub): „egyöntetűen barnássárga fejoldalak hastól az álig húzódó világossárga szín". (Kérdés: a fejoldal, a pofa? – E. M.)

Keve 1978-ban (cit. Bub): Leislert idézi szóról szóra.

Makatsch 1977-ben: a képen a kucsmás billegető tojó színezete teljes mértékben megegyezik a törzsalak ssp. flava-éval, szövegben nem ír róla.

Svensson 1999-ben: a képen a fejtető csőr tövétől tarkóig szürke, a pofa fekete, torok-nyak fehér, szövegben nem ír róla.

Cramp 1988-ban: a képen a fejtető a csőr tövétől szürkésfekete, a tarkón kissé világosabb, váll-dolmány sötét olajbarna, pofa fekete, áll-torok-begy fehér, has alja-lágyék régió halványsárga (E. M. szerinti fordítás). Szövegben: „erősen változatos, kantár, szemkörnyék, fülfedő szokásosan fekete, gyakran kissé zöld árnyalattal, pofa felső részén olykor halványsárgán pettyezett. A fekete gyakran kiterjed a homlokra és a fejtetőre is, utóbbi a tarkó felé olajzöld vagy olajszürke, hasonlóan a vállhoz és dolmányhoz. Szemsáv nincs vagy halvány olajsárga a szem mögött. Alsótesten a sárga változó" (kiterjedés, intenzitás? – E. M.).

Endes 2013-ban: egy hibrid (flava x feldegg) tojó példány fotóját közli. Azon a fejtető elülső része szürke, amely szín a tarkó felé sötétedik. Pofa utóbbi színárnyalatot mutatja. Széles, teljes kétoldali szemsáv. Olajbarna váll, dolmány és hát, a torok-mell fehér, lágyék halványsárga.

Van Duivendijk 2011-ben: szövegében alapvetően zavaró, hogy kérdéssé teszi az alfajok esetlegesen faji szintjét. Emellett rendkívül bizonytalan a külső bélyegek stabilitásának, validitásának kezelése (lásd a következőkben az idézőjeleket – E. M.). „Sötét" fej, meglévő „vagy csak" nem kifejezett szemöldöksáv (színe? – E. M.). Kifejezett és „majdnem teljes" „halvány" szemgyűrű (lásd E. M. fotó!). „Sötét" fülfedő, amely a ssp. flava tojóéval egyezik. „Felsőrész" „gyakran" szürkébb mint a flava és a thunbergi tojóké. „Alsórész" „gyakran" fehérebb, mint az előbb említett (alfajok – E. M.) tojóié. Megemlíti még, hogy az egyes „(al-) fajok" között előfordulnak hibridizációk is. Fentiekkel kapcsolatban no comment, noha a dátumát tekintve valószínűleg az egyik legújabb (legmodernebb??) „forrásmunka".

Egy külső morfológiai bélyegről még említést teszünk CRAMP (1988) nyomán, noha metrikus és főként statisztikus formában értékelhető, miközben a feldolgozott anyag megoszlása alfajonként erősen változó, s emiatt a belőle levonható következtetés inkább figyelemfelkeltő, mintsem egzakt adatként kezelendő. Ez pedig a csőr hossza, amely a többi alfajénál nagyobb, s ez a terepen is feltűnő lehet (lásd E. M. fotó!) mindkét nem esetében. Részletes adatokat fentebb idézett szerző művében találjuk.

Előző cikkem (ENDES 2013) irodalmi áttekintését illetően kiderül, hogy LINTIA (1946), LEISLER (1968), KEVE (1978) és BUB (1981) leírásai, míg MAKATSCH (1977) és ZETTERSTRÖM (in SVENSSON 1999) ábrái tévesek, nem használhatók. Bonyolítja a dolgot az a körülmény is, hogy az ábrákat közlő munkák nem adnak szöveges leírást, a másik „társaság" eljárása pedig ennek éppen fordítottja. A fő problémát azonban az jelenti, hogy – bármennyire is hihetetlennek tűnik – a két módszer merőben eltérő, mi több összeegyeztethetetlen helyzetet eredményez. CRAMP (1988) művében képanyagot és írott részletet egyaránt találunk, ám a következmény nem lett más, azaz az információra vágyó olvasóra van „bízva" a döntés… Szövegében a tojó színét leírva, azt erősen változatosnak tartja, olykor supercilium jelenlétét említi, amely halvány „olaj-sárga" és csak a szem mögött mutatkozik, s emellett az alsótest sárga színének mélységét is változónak ítéli. Úgy vélem, ha e megfigyelések a kucsmás billegető eredeti élőhelyéről származnak, csekély valószínűséggel lehetnek hibridizáció jelei, talán inkább atavisztikus beütések gyanúját kelthetik. Ugyanakkor MADARÁSZ (1903) leírása időtálló, máig tökéletes, bármely azóta született hazai munka átvehette, idézhette volna. Mint írja: „a tojó feje szürke, torka és begye fehéres, alul halványsárga". Megjegyezzük – ő még gond nélkül juthatott vizsgálati anyaghoz a kucsmás billegető elterjedési területéről, azaz a Trianon előtt Nagy-Magyarországról. Képet nem közöl.

Összegzésként utalok az itt mellékelt egyik saját felvételemre, amely sok mással együtt képviseli a hiteles képet. Azonban továbbra is rejtély a Magyarországon eddig nem észlelt (fotózott, bizonyított, gyűjteményi példány) tipikus kucsmás sárga billegető dokumentumok hiánya. Magam a legutóbbi két év során több alkalommal észleltem madarunk tavaszi vonulását, s a következő eredményekhez jutottam:

2013. április 01. Nagy-nyomás (Tépe-K): 15 példány vegyes nemű ssp. flava csapatban egy pld. ssp. *feldegg* hím. Tojó – tipikus vagy hibrid – nem került elő.

2014. május 03. Szepes (Debrecen-D): 2 majd további 1 ssp. *feldegg* hím. Tojó nem került elő.

A megfigyelt 4 pld. mindegyike tipikus színű, illetve mintázatú volt, a szemöldöksáv bármi nyoma nélkül. Észlelésük kapcsán mindössze arra következtethetünk, hogy ezen alfaj két neme eltérő időben vonul s talán a tojók rejtőzködőbb magatartásúak. Szerepük azonban továbbra sem ismert, legyenek azok tipikus kinézetűek, vagy különböző fokú hibridek, amelyek egyikéről azonban sikerült készítenem és közre adnom egy bizonyító képet (ENDES 2013). Mindazonáltal jelen munkám segítséget nyújthat a megfigyelőknek a klímaváltozás eredményezte vélhetően gyakoribb előfordulások eseteinek tisztázásában.

Kucsmás sárga billegető (Motacilla flava feldegg) tipikus tojója, Thesszaloniki, Görögország. (Fotó:Endes M.)

IRODALOM

BUB, H. (edit.) 1981. Kennzeichen und Mauser europaischer Singvögel, 2.:Stelzen, Pieper und Würger: 16. Die Neue Brehm Bücherei 545 pp, Ziemsem, Wittenberg Lutherstadt

CRAMP, S. (edit.) 1988. Handbook of the Birds of Europe… etc.: 432-433., 28. Pl., Oxford Univ., Oxford, New York

ENDES, M. 1976. A kucsmás billegető (Motacilla flava feldegg Mich.) Magyarországon. Állatt. Közlem. LXIII., 1-4.: 229.

ENDES, M. 1997. A kucsmás billegető (Aves: Motacilla flava feldegg Mich.) problematikája Magyarországon. Calandrella, XI., 1-2.: 38-50.

ENDES, M. 2013. A kucsmás billegető (Motacilla flava feldegg) tojók színezetéről és taxonómiai helyzetéről Magyarországon. Calandrella, XVI.: 97-99.

KEVE, A. 1978. Die Arealausbreitung der Maskenstelze (Motacilla flava feldegg)., Anz. Orn. Ges. Bayern, 17.: 225-237.

LEISLER, B. 1968. Probleme der Maskenstelzen (Motacilla flava feldegg) – Ausbreitung nach Mitteleuropa. Egretta, 11.: 6-15.

LINTIA, D. 1946. Motacilla flava feldegg. Pasarile Romaniei I.: 207., Fundatiilor, Bucuresti

MADARÁSZ, GY. 1903. Budytes feldeggi. Magyarország madarai: 63. Magy. Nemz. Múz., Budapest.

MAKATSCH, W. 1977. Maskenstelze. Wir bestimmen die Vögel Europas III.: 133., 452., Neumann, Leipzig – Radebeul

SVENSSON, L. (edit.) 1999. Madárhatározó: 253. Bird Guide. The Most Complete Field Guide To the Birds… etc. (hungarian translat. 2005.) HarperCollins, London

VAN DUIVENDIJK, N. 2011. Advanced Bird ID Handbook… etc.: 344. NEW HOLLAND, London, Capetown, Sydney, Auckland

VAURIE, CH. 1959. The Birds of the P: 82. Witherby, London